2. Barchii M. S. Psykholoho-pedahohichni aspekty nabuttia komunikatyvnykh umin maibutnimy pedahohamy / M. S. Barchii // Nauk. visnyk Mukachivskoho derzh. un-tu. Seriya : Pedahohika ta psykholohiia. – 2015. – Vyp. 2. – S. 98–102.
3. Bezborodykh S. M. Formuvannia konkurentospromozhnosti maibutnikh pedahohiv u protsesi profesiinoi pidhotovky : dys. ... kand. ped. nauk : 13.00.04 / S. M. Bezborodykh ; Derzh. zakl. «Luhan. nats. un-t im. Tarasa Shevchenka». – Starobilsk, 2016. – 272 s.
4. Volkova N. P. Profesiino-pedahohichna komunikatsiia : navch. posib. / N. P. Volkova. – Kyiv : Akademiia, 2006. – 256 s.
5. Masliaieva O. O. Ekonomichna sutnist katehorii «konkurentospromozhnist»: definitsiia ta systematyzatsiia [Elektronnyi resurs] / O. O. Masliaieva. // Efektyvna ekonomika. – 2011. – № 10. – Rezhym dostupu : http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2011_10_20.
6. Moroz H. M. Sutnist poniattia «konkurentospromozhnist fakhivtsia» yak umovy yoho uspikhu na rynku pratsi / H. M. Moroz // Pedahohika formuvannia tvorchoi osobystosti u vyshchii i zahalnoosvitnii shkoli : zb. nauk. pr. Klas. pryvat. un-tu. – 2018. – Vyp. 58–59. – S. 156–161.
7. Nevmerzhytska M. V. Formuvannia konkurentospromozhnosti osobystosti v umovakh masovoho suspilstva : avtoref. dys. ... kand. filosof. nauk : 09.00.03 / M. V. Nevmerzhytska ; Kyiv. nats. un-t im. Tarasa Shevchenka. – Kyiv, 2015. – 20 s.
8. Savenkova L. O. Systema komunikatyvnykh umin vykladacha [Elektronnyi resurs] / L. O. Savenkova / Naukovi pratsi. – Mykolaiv : Vyd-vo MDHU im. Petra Mohyly, 2002. – T. 24. – S. 7–14. – Rezhym dostupu : <http://lib.chdu.edu.ua/pdf/naukpraci/pedagogika/2002/24-11-1.pdf>.

K. V. Dzhezhera COMMUNICATIVE CHANGE AS FUNCTIONAL COMPETITIVENESS OF THE FUTURE KINDERGARTEN TEACHER

In the article, based on the analysis of the essence of the teacher's competitiveness, which provides the benefits of person (in comparison with others) in certain areas of life, in particular in professional activities, on the basis of performance, success in the implementation of individual opportunities, the opinion on the possibility of evaluating the specified personal quality in terms of availability benefits in the activity and communication recognized by other people, in particular – on the indicator sociometric status (relative authority of the member of the group).

The connection between the competitiveness of the future educator and the level of formation in communist skills is substantiated. With another argument, a conclusion was made of the results of an experimental study conducted with the definition of levels of formation of communist skills of future pupils, sociometric indices of their personal status (based on the recognition of professional leaders and management quality of personality) them, confirming the influence of the first phenomenon on the second.

The obtained experimental data confirm the necessity of communicative preparation of future educators during higher education, in particular, the prospect of development and application of development programs for communicative skills in order to increase their competitiveness.

Key words: competitiveness, communication, communicative skills, students, future teachers, future educators, personal sociometric index of student status.

УДК 159.042-057.875

О. В. ДЖЕДЖЕРА

DOI: https://doi.org/10.35619/prap_rv.vi12.49

ЕМОЦІЙНІ ПЕРЕЖИВАННЯ ЯК ДЕТЕРМІНУЮЧИЙ ЧИННИК РЕЗУЛЬТАТИВНОСТІ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СТУДЕНТІВ

У статті висвітлюються властивості емоційного переживання використовувати почуттєво-емоційні феномени для аналізу внутрішніх і зовнішніх впливів, виявлення їх сенсу і значення та формування ставлення особистості до цих впливів, що призводить до детермінації функціонування психіки з боку емоційних переживань і зумовлює ефективність індивідуальної діяльності. З метою доведення викладеної думки представлено дані проведеного експериментального дослідження щодо показників результативності навчання студентів, змісту їхніх емоційних переживань та кореляційного зв'язку між цими показниками, які підтверджують наявність детермінуючого впливу емоційних переживань на результати такої діяльності.

Ключові слова: студенти, навчальна діяльність студентів, результативність навчальної діяльності студентів, переживання, емоційне переживання, чинник, регуляція, детермінуючий вплив.

В статье освещаются свойства эмоционального переживания использовать чувственно-эмоциональные феномены для анализа внутренних и внешних влияний, выявления их смысла и значения и формирования отношения личности к этим влияниям, что приводит к детерминации функционирования психики со стороны эмоциональных переживаний и обуславливает эффективность индивидуальной деятельности. С целью доказательства изложенного мнения представлено данные проведенного экспериментального исследования относительно показателей результативности обучения, содержания эмоциональных переживаний студентов и корреляционной связи между этими показателями, которые подтверждают наличие детерминирующего влияния эмоциональных переживаний на результаты такой деятельности.

Ключевые слова: студенты, учебная деятельность студентов, результативность учебной деятельности студентов, переживание, эмоциональное переживание, фактор, регулирование, детерминирующее влияние.

Постановка проблеми. В умовах прискорення науково-технічного прогресу та інтенсифікації суспільних процесів актуалізуються вимоги до закладів вищої освіти в аспекті підвищення результативності навчальної діяльності студентів і водночас дотримання гуманістичних принципів навчання. На сучасному етапі розвитку психологічної науки пошук ефективних шляхів забезпечення зазначеної вимоги неодмінно пов'язується з виявленням як зовнішніх, так і внутрішніх детермінант учіння.

В останньому контексті увагу дослідників привертають емоційні феномени, зокрема емоційні переживання особистості, оскільки від них значною мірою залежить якість регуляції її діяльності і поведінки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Підставою для викладеного твердження є висновки вчених про значущість переживання для життєдіяльності особистості (Ф. Лерш, Є. Богданов, М. Варій, Л. Виготський, О. Леонтьєв, В. Ортінський, К. Платонов, С. Рубінштейн, О. Рукавішников, В. Чирков), а також – про роль емоцій та емоційних переживань у навчальній діяльності людини, викладені у наукових працях О. Дусавицької, Н. Пейсахова, О. Прохорова, В. Семіченко, М. Фетіскіна, О. Чебікіна.

Так, наприклад, Ф. Лерш пояснює зв'язок між явищами переживання та діяльності властивістю переживання репрезентувати в індивідуальній свідомості процес особистісного вибору мотивів і цілей діяльності, що робить можливим його регулятивний вплив на будь-які діяльнісні прояви [4]. Натомість В. Семіченко, стверджуючи, що переживання супроводжують будь-яку «невідповідність між смислоутворюючими мотивами і реальною поведінкою» [7, с. 10], підносить значення переживання до рівня чинника утворення смислу, а М. Варій та В. Ортінський вважають його особливим внутрішнім психічним явищем з різним психоенергетичним потенціалом, який детермінує функціонування всіх підсистем психіки [1, с. 111].

Зазначимо, що більшість дослідників дотримуються думки про те, що переживання є формою відображення дійсності, викликану зовнішніми і внутрішніми чинниками, що забезпечує вироблення певної якості ставлення до неї на основі емоційно-когнітивної оцінки ситуації та усвідомлення її сенсу. Виходячи з цієї тези, можна зробити висновок, що переживання є процесом, зумовленим внутрішніми і зовнішніми впливами, який дає змогу для відображення життєвих ситуацій на рівні відчуття та сприймання, вироблення ставлення у формі емоційної або емоційно-когнітивної оцінки, а на цій основі – прийняття рішення щодо необхідних в конкретній ситуації дій та їх реалізації в діяльності.

При цьому афективний компонент переживання виконує, на наш погляд, відносно самостійну функцію, що виявляється передусім у виробленні ставлення до життєвої ситуації та спонуканні до діяльності. Отже, як слушно стверджує Ф. Крюгер, емоційні переживання, які завжди присутні у кожному психічному явищі, створюють загальний емоційний фон для всього, що сприймається людиною [3] і є, за словами Б. Додонова, природною спонудою щодо реагування організму в тій чи іншій тональності, зумовленою ступенем збудження, напруження, самопочуття людини, та відповідної цій тональності поведінки [2].

Таким чином, переживання в динаміці має такий вигляд:

На підставі викладеного можливим є висновок, що завдяки властивості емоційного переживання використовувати почуттєво-емоційні феномени для аналізу внутрішніх і зовнішніх впливів, виявлення їх сенсу і значення, формування ставлення до них, воно детермінує ефективність функціонування психіки в цілому та будь-якої діяльності (в тому числі навчальної) зокрема.

Формулювання цілей статті. Мета статті полягає у висвітленні результатів проведеного експериментального дослідження, які підтверджують наявність детермінуючого впливу емоційних переживань на результативність навчальної діяльності студентів (що є одним з показників її ефективності).

Виклад основного матеріалу дослідження. Для експериментального підтвердження викладеного теоретичного висновку було проведено дослідження, спрямоване на виявлення особливостей зв'язку між емоційними переживаннями студентів, що мали місце під час навчальної діяльності, та результативністю їхньої навчальної діяльності. До участі в ньому були залучені студенти трьох факультетів Рівненського державного гуманітарного університету: психолого-природничого (далі – ППФ), художньо-педагогічного (далі – ХПФ), документальних комунікацій та менеджменту (далі – ФДКМ). Зазначена вибірка зумовлювалась можливостями використання отриманих експериментальних даних для диференціації впливу емоційних переживань на результати навчальної діяльності студентів різних напрямів підготовки (гуманітарної – спеціальність «Психологія» (ППФ); мистецької – спеціальності «Театральне мистецтво», «Хореографія» (ХПФ); управлінсько-економічної – спеціальності «Менеджмент», «Економіка» (ДКМ)).

З метою виявлення особливостей емоційних переживань студентів, охоплених експериментом, застосовувались чотирьохкомпонентний (чотирьохмодальний) емоційний опитувальник «Методика виявлення домінуючих емоційних станів» Л. Рабінович та тест на визначення характеристик емоційності Є. Ільїна.

З допомогою емоційного опитувальника було виявлено ступені прояву радості, гніву, страху, печалі; знак емоційного фону, яким визначалися емоційні переживання ситуацій навчальної діяльності, схильність до оптимізму або песимізму. Так, було з'ясовано, що студентам було притаманно переживання як емоційних (радісних), так і астенічних (гніву, страху, печалі) станів (див. рис. 1). Аналіз отриманих результатів дав змогу констатувати, що переживання радості були більшою мірою притаманні студентам ХПФ (34,4%) та ФДКМ (32,8%). Натомість тільки 25,6% студентів ППФ характеризувались радісними переживаннями.

Рис.1. Переживання емоційних станів радості, гніву, страху, печалі студентами ППФ, ХПФ та ФДКМ

При цьому у порівнянні з іншими факультетами дещо більша кількість студентів ППФ були схильні до переживання гніву (26,7%), страху (24,5%), печалі (18,8%). Водночас з допомогою методики Є. Ільїна було з'ясовано, що характеристики емоційності (емоційна збудливість; інтенсивність емоцій; стійкість емоцій; вплив емоцій на ефективність діяльності та спілкування) виявлялися в континуумі від низького до високого рівнів, хоча мінімальний та максимальний рівні їх прояву були зафіксовані лише у незначного числа досліджуваних з усіх

факультетів. Більшості учасників експерименту був притаманний здебільшого середній та високий рівні вираженості досліджуваних показників при емоційній збудливості переважно середнього та низького рівнів (див. рис. 2).

Рис.2. Рівні вираженості характеристик емоційності у %

Найвищий рівень вираженості досліджуваних характеристик було виявлено у студентів ППФ: їх значення досягали: емоційної збудливості – 3,8 бала; інтенсивності емоцій – 5,5 бала; тривалості емоцій – 3,3 бала; негативного впливу емоцій на ефективність діяльності та спілкування – 4,1 бала (рис.3).

Рис.3. Середні арифметичні значення результатів самооцінки характеристик емоційності студентів ППФ, ХПФ, ФДКМ

При цьому, як засвідчили результати статистичної перевірки взаємозв'язку між характеристиками емоційності, отримані з допомогою коефіцієнта кореляції Пірсона (при ступені свободи $df=300$, рівні значимості $p \leq 0,05$ та критичному значенні $r = 0,124$), між ними існує такий зв'язок:

- при підвищенні рівня емоційної збудливості підвищується рівень інтенсивності емоцій (0,5239), тривалості емоцій (0,2994), негативного впливу на ефективність діяльності та спілкування (0,3766) та навпаки;
- при збільшенні інтенсивності емоцій підвищується їх тривалість (0,3828), та посилюється їх негативний вплив на ефективність діяльності та спілкування (0,3357) та навпаки;
- при збільшенні тривалості емоцій зростає їх негативний вплив на ефективність діяльності та спілкування (0,3415) (табл. 1).

Таблиця 1

Кореляційний зв'язок між характеристиками емоційності

Основні показники	Інтенсивність емоцій	Тривалість емоцій	Негативний вплив емоцій на ефективність діяльності та спілкування
емоційна збудливість	0,5239	0,2994	0,3766
інтенсивність емоцій	-	0,3828	0,3357
тривалість емоцій	-	-	0,3415

З метою виявлення характеру взаємозв'язку між емоційними переживаннями студентів та результативністю їх діяльності нами було здійснено аналіз результатів підсумкового контролю студентів, виявлено рівні їхніх навчальних досягнень, коефіцієнти засвоєння навчального матеріалу з дисциплін, що входили до навчальних планів, та рівні навченості

Так, результати підсумкового контролю свідчили про відповідність стандартам якості освіти – значення середнього бала студентів, охоплених експериментом досягло 79, а їх успішність становила 65% (якісна) та 91,6% (абсолютна). При цьому аналіз відносних відхилень рівнів навчальних досягнень студентів від середнього балу засвідчив, що середній бал студентів ППФ та ФДКМ був нижчим за середнє значення відповідно на 7,5% та 2,5% у той час, коли аналогічний показник студентів мистецьких спеціальностей (ХПФ) перевищував середнє значення на 5%. Розрахунок коефіцієнтів засвоєння навчального матеріалу (за формулою $K = p/N$ (де: p – кількість балів, отриманих студентом; N – максимально можлива кількість балів) дав змогу констатувати переважно середній рівень засвоєння змісту навчання виявити ти – середнє значення цього показника дорівнювало 0,8. Аналіз розподілу оцінок за факультетами засвідчив, що такий результат був отриманий за рахунок порівняно більшої кількості оцінок, які забезпечували середній та достатній рівні навчальних досягнень (див. табл. 2).

Таблиця 2

Розподіл значення коефіцієнта засвоєння навчального матеріалу

Факультет	Середнє значення показника (по факультетах)
ППФ	0,76
ХПФ	0,84
ФДКМ	0,78
Середнє значення коефіцієнту засвоєння навчального матеріалу студентами	0,80

Зауважимо, що дещо нижче значення досліджуваного коефіцієнта було зафіксовано в студентів ППФ (0,76) та ФДКМ (0,78).

Дослідження рівнів навченості (здатності студентів оволодівати заданим змістом освіти), що здійснювалось за методикою В.Симонова в адаптації Г.Єльнікової, базувалось на узагальненні результатів оцінювання модульних контрольних робіт на трьох рівнях вимог відповідно до таких фіксованих критеріїв оцінки:

- *першого рівня*, для якого є характерним розподіл оцінок: 90-100 балів – 100% навченості, 74-89 балів – 64% навченості, 60-73 бали – 36% навченості;
- *другого рівня* з розподілом оцінок: 90-100 балів – 64% навченості, 74-89 балів бали – 36% навченості, 60-73 бали – 16% навченості;
- *третього рівня* з розподілом оцінок: 90-100 балів – 36% навченості, 74-89 – 16% навченості, 60-73 бали – 4% навченості.

На підставі проведених підрахунків (результати див. у табл. 3) було виявлено, що найнижчими кількісними показниками навченості визначались студенти ППФ (0,53) та ФДКМ (0,56), а найвищими – студенти ХПФ (0,73). Водночас аналіз кореляційних зв'язків впливу характеристик емоційності на коефіцієнт засвоєння навчального матеріалу (при ступені свободи $df=300$, рівні значимості $p \leq 0,05$ та критичному значенні $r=0,124$) дав змогу стверджувати, що його підвищення (отже, й покращення результатів навчальної діяльності студентів) залежить від зниження рівнів вираженості гніву і страху, а також зниження рівнів інтенсивності та тривалості емоцій. Тобто існує прямий зв'язок між переживаннями зазначеної модальності та результатами навчання, які виявились порівняно нижчими у студентів ППФ та ФДКМ.

Таблиця 3

Показники рівнів навченості студентів

Рівень вимог	Розподіл показника за факультетами (у %)		
	ППФ	ХПФ	ФДКМ
I	0,56	0,74	0,59
II	0,31	0,44	0,33
III	0,13	0,22	0,14
Фактична навченість студентів	0,53	0,73	0,56

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок. Отже, ми отримали експериментальне підтвердження щодо наявності впливу емоційних переживань на результативність навчальної діяльності студентів, оскільки показники результативності навчальної діяльності студентів ППФ та ФДКМ, які характеризуються дещо вищим рівнем виявлення зазначених емоційних явищ, виявились нижчими від показників студентів інших факультетів. Відповідно перспективним бачиться подальше дослідження зв'язку між емоційними переживаннями студентів та змістом і характером їхньої професійної підготовки за спеціальностями.

На наш погляд, підвищення результативності навчальної діяльності студентів можна досягнути шляхом реалізації корекційної програми з оптимізації їхніх емоційних переживань та подолання негативного впливу цих феноменів на результати навчання.

Список використаних джерел

1. Варій М. Й. Розуміння емоцій і почуттів / М. Й. Варій, В. Л. Ортинський // Основи психології і педагогіки : навч. посіб. – Київ : Центр учб. літ., 2007. – С. 110–117.
2. Додонов Б. И. Эмоция как ценность / Б. И. Додонов // Психология мотивации и эмоций : учеб. пособ. / ред. : Ю. Б. Гиппенрейтер, М. Б. Фаликман. – изд. 2-е, стереотип. – М. : ЧеРо ; Омега-Л ; МПСИ, 2006. – С. 273–285. – (Хрестоматия по психологии).
3. Крюгер Ф. Сущность эмоционального переживания / Ф. Крюгер // Психология эмоций : тексты / под ред. : В. К. Виллюнаса, Ю. Б. Гиппенрейтер. – М. : Изд-во Моск. ун-та, 1984. – С. 108–120.
4. Лерш Ф. Розуміння особи у психології / Ф. Лерш // Гуманістична психологія. Т. 1. Гуманістичні підходи в західній психології ХХ ст. / за ред. : Р. Трача, Г. Балла. – Київ : Пульсари, 2001. – С. 93–109.
5. Райгородский Д. Я. Практическая психодиагностика. Методика и тесты / Д. Я. Райгородский. – М. : Изд-во Бахрах-М, 2011. – 672 с.
6. Садовий М. І. Діагностика научуваності студентів як чинник підвищення ефективності освіти / М. І. Садовий // Наукові записки НДУ ім. М. Гоголя. – 2011. – № 10. – С. 69–73.
7. Семиченко В. А. Психология эмоций / В. А. Семиченко. – Луганск : НПФ «Осирис», 1996. – 67 с.

References

1. Varii M. Y. Rozuminnia emotsii i pochuttiv / M. Y. Varii, V. L. Ortynskiy // Osnovy psykholohii i pedahohiky : navch. posib. – Kyiv : Tsentr uchb. lit., 2007. – S. 110–117.
2. Dodonov B. Y. Emotsiya kak tsennost / B. Y. Dodonov // Psykholohiya motyvatsyy u emotsyi : ucheb. posob. / red. : Yu. B. Hyppenreiter, M. B. Falykman. – yzd. 2-e, stereotyp. – M. : CheRo ; Omeha-L ; MPSY, 2006. – S. 273–285. – (Khrestomatyia po psykholohyy).
3. Kriuher F. Sushchnost emotsyonalnoho perezhivanyia / F. Kriuher // Psykholohiya emotsyi : teksty / pod red. : V. K. Vyliunasa, Yu. B. Hyppenreiter. – M. : Yzd-vo Mosk. un-ta, 1984. – S. 108–120.
4. Lersh F. Rozuminnia osoby u psykholohii / F. Lersh // Humanistychna psykholohiia. T. 1. Humanistychni pidkhody v zakhidnii psykholohii XX st. / za red. : R. Tracha, H. Balla. – Kyiv : Pulsary, 2001. – S. 93–109.
5. Raihorodskiy D. Ya. Praktycheskaia psykhdiahnostyka. Metodyka y testy / D. Ya. Raihorodskiy. – M. : Yzd-vo Bakhrakh-M, 2011. – 672 s.
6. Sadovyi M. I. Diahnostyka nauchuvanosti studentiv yak chynnyk pidvyshchennia efektyvnosti osvity / M. I. Sadovyi // Naukovy zapysky NDU im. M. Hoholia. – 2011. – № 10. – S. 69–73.
7. Semychenko V. A. Psykholohiya emotsyi / V. A. Semychenko. – Luhansk : NPF «Osyrys», 1996. – 67 s.

O. V. Dzhezhera THE DETERMINISTIC INFLUENCE OF EMOTIONAL EXPERIENCES ON THE RESULTS OF EDUCATIONAL ACTIVITY IS SUBSTANTIATED

The article analyzes one of the possibilities of humanization of the educational process in the institution of higher education, due to the connection between the peculiarities of students' emotional experience and their personal achievements in educational activities. The properties of emotional experience are used to use sensory-emotional phenomena for the analysis of internal and external influences, to identify their meaning and significance and to form the attitude of the individual to these influences, which leads to determination of the functioning of the psyche from the side of emotional experiences and determines the effectiveness of individual activity.

In order to prove the above opinion, the data of the conducted experimental research on the performance indicators of students' studies, the content of their emotional experiences and the correlation between these indicators, which confirm the existence of the determinant influence of emotional experiences on the results of educational activities, is presented. Based on the analysis of these experimental data, it has been established that there is a direct connection between the experiences of a particular modality (in particular anger and fear), as well as the intensity and duration of emotional experiences and the results of student learning activities.

It is concluded that the improvement of such results can take place subject to the correction of the content of emotional experiences and the reduction of intensity and duration of emotions. It is suggested that increasing the effectiveness of educational activities of students can be achieved through the implementation of a corrective program to optimize emotional experiences and overcome their negative impact on learning outcomes.

Key words: educational activity of students, emotional experience, effectiveness of educational activity, factor, determinant influence.

УДК 159.9

Л. П. ЖУРАВЛЬОВА, Н. В. МУЖАНОВА

DOI: https://doi.org/10.35619/prap_rv.vi12.50

ДИНАМІКА ЦІННІСНО-СМИСЛОВОЇ СФЕРИ УЧАСНИКІВ СУБКУЛЬТУР

Стаття присвячена аналізу змін в ціннісно-смысловій сфері особистості, яка є залученою до субкультури. Проведено теоретичний аналіз досліджень і публікацій, розглянуто основні підходи до вивчення ціннісно-смысловій сфері особистості. Подано емпіричні дані дослідження ціннісно-смысловій сфері представників неформальних субкультур двох вікових груп (підлітків та дорослих). Встановлено достовірно значущі відмінності в смисложиттєвих орієнтаціях досліджуваних. Учасники неформальної субкультури вважають своє життя менш осмисленим ($p \leq 0,01$), спрямованим ($p \leq 0,01$), наповненим ($p \leq 0,01$) і структурованим ($p \leq 0,01$), порівняно зі звичайними громадянами. Онтогенетична динаміка показників смисложиттєвих орієнтацій жінок, які належать до неформальних субкультур, є значно стрімкішою порівняно з аналогічними показниками «неформалів»-чоловіків. Виявлено відмінні ознаки ціннісних орієнтацій учасників субкультури, відносно звичайних громадян.

Система термінальних цінностей «неформалів» переважно співпадає з системою цінностей «звичайних громадян», а їх інструментальні цінності здебільшого відрізняються. Відмінності в структурі цінностей стосуються їхньої спрямованості: члени субкультури є переважно індивідуально орієнтованими, а пересічні люди – більш соціально спрямовані. Підтверджено вплив субкультурного середовища на ціннісно-смыслову сферу його представників.

Ключові слова: смисложиттєві орієнтації, цінності, термінальні цінності, інструментальні цінності, ціннісно-смыслова сфера, підлітковий вік, дорослий вік, неформальна субкультура, онтогенетична динаміка.

Статья посвящена анализу изменений в ценностно-смысловой сфере личности, которая является вовлеченной в субкультуры. Проведен теоретический анализ исследований и публикаций, рассмотрены основные подходы к изучению ценностно-смысловой сферы личности. Представлены эмпирические данные исследования ценностно-смысловой сферы представителей неформальных субкультур двух возрастных групп (подростков и взрослых). Установлено достоверно значимые различия в смысловых ориентациях испытуемых. Участники неформальной субкультуры считают свою жизнь менее осмысленной ($p \leq 0,01$), направленной ($p \leq 0,01$), наполненной ($p \leq 0,01$) и структурированной ($p \leq 0,01$), в сравнении с обычными гражданами. Онтогенетическая динамика показателей смысловых ориентаций женщин, принадлежащих к неформальным субкультурам, является более стремительной, по сравнению с аналогичными показателями «неформалов»-мужчин. Выявлены отличительные признаки ценностной структуры участников субкультуры, относительно обычных граждан.

Система терминальных ценностей «неформалов» преимущественно совпадает с системой ценностей «обычных граждан», а их инструментальные ценности преимущественно отличаются. Различия в структуре ценностей касаются их направленности: члены субкультуры являются преимущественно индивидуально ориентированными, а обычные люди, в большинстве своем, – социально направлены. Подтверждено влияние субкультурной среды на ценностно-смысловую сферу ее представителей.